

DOI 10.33287/11210

УДК 342.9

ДЕФІНІТИВНА ХАРАКТЕРИСТИКА БУЛІНГУ ЯК ЮРИДИЧНОЇ КАТЕГОРІЇ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА DEFINITIVE CHARACTERISTICS OF THE CONCEPT OF «BULLYING» AS A LEGAL CATEGORY OF ADMINISTRATIVE LAW

Анастасія Корнійченко

аспірантка, асистентка кафедри державно-правових дисциплін та адміністративного права
Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира
Винниченка

Anastasia Korniichenko

postgraduate, assistant of the Department of State Legal Disciplines and Administrative Law of the
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

orcid.org/0000-0002-7826-4386

nastia.richy13@gmail.com

Анотація

У статті визначено дефінітивну характеристику булінгу як юридичної категорії адміністративного права шляхом дослідження поглядів на вказане поняття та виокремлення притаманних йому ознак. Здійснено відмежування булінгу як адміністративного правопорушення від злочинних насильницьких діянь, вчинення яких передбачає притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності. Розглянуто наукові підходи до категорії «булінг». Визначено, що булінг можна розглядати як соціальну, правову, психологічну та педагогічну проблему. Запропоновано під булінгом розуміти соціально-негативне явище, яке проявляється у вчиненні систематичних, навмисних, образливих діянь, що зовнішньо виражаються у дії або бездіяльності, одним учасником освітнього процесу (групою таких осіб) - булером (кривдником), стосовно іншого (групи таких осіб) - потерпілої сторони (жертви), носять негативний характер та здійснюються з метою фізичного, психологічного, морального й економічного тиску та характеризуються нерівністю сторін.

Вказано, що булінг характеризується низкою ознак, які доцільно поділяти на загальні (обов'язкові) та додаткові (факультативні). Визначено, що до першої групи доцільно відносити: соціально-негативний характер; систематичність; умисел, навмисність; образлива поведінка; негативний характер міжособистісних стосунків між учасниками; може проявлятися як у вчиненні активній дії, так і в утриманні від них; наявність сторін; односторонність; нерівність учасників; психологічний та/або фізичний тиск. До другої - наявність спостерігачів; жорстокість; дискримінація (гендерна, расова, культурна, етнічна тощо); приниження; агресія та інші ознаки.

Ключові слова:

булінг, запобігання булінгу, ознаки, адміністративно-правовий механізм, адміністративна відповідальність, законодавча регламентація.

Abstract

The article defines the definitive characteristics of bullying as a legal category of administrative law by studying the views on this concept and highlighting its inherent features. The distinction between bullying as an administrative offense from criminal acts of violence, the commission of which involves bringing the perpetrators to justice. Scientific approaches to the category of "bullying" are considered. It is determined that bullying can be considered as a social, legal, psychological and pedagogical problem. It is proposed to understand bullying as a socially negative phenomenon that manifests itself in the commission of systematic, intentional, offensive acts, externally expressed in action or inaction, by one participant in the educational process (group of such persons) - bully (offender), in relation to another (group of such persons) - the injured party (victim), are negative in nature and are carried out for the purpose of physical, psychological, moral and economic pressure and are characterized by inequality of the parties.

It is stated that bullying is characterized by a number of features, which should be divided into general (mandatory) and additional (optional). It is determined that the attitude to the first group is expedient: socially negative character; regularity; intent; offensive behavior; the negative nature of interpersonal relationships between participants; it can be manifested both in taking active actions and in refraining from them; presence of parties; one-sidedness; inequality of participants; psychological and / or physical pressure. To the second - the presence of observers; cruelty; discrimination (gender, racial, cultural, ethnic, etc.); humiliation; aggression and other features.

Key words:

bullying, bullying prevention, features, administrative-legal mechanism, administrative responsibility, legislative regulation.

Вступ

Проблема булінгу належить до «завжди актуальних тем», яка не має ні часових, ні просторових обмежень. Дійсно, у всьому світі важко знайти осіб, які хоча б раз в житті не ставали учасниками булінгу. Статистичні дані лише підтверджують цю тезу. Так, Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) наводить невтішну статистику, зазначаючи, що близько 67% дітей стикаються з проблемами булінгу, серед яких 24% були його жертвами (в свою чергу, половина із них нікому не повідомляли про випадки вчинення стосовно них булінгу) [1]. Говорячи про булінг як, в першу чергу, соціально-негативне явище, варто вказати на його актуальності серед педагогічної та психологічної наукової літератури. Беручи до уваги сферу права та правового регулювання, то тут, до недавнього часу, велися дискусії щодо необхідності введення даного явища у правову дійсність. Однак, наразі у правовому полі актуальність проблематики булінгу обумовлена законодавчою регламентацією цього явища як негативного та суспільно шкідливого, за вчинення якого передбачається можливість притягнення до юридичної відповідальності.

Аналіз останніх досліджень

Проблематикою визначення булінгу займалися науковці різних сфер суспільного життя. Так, серед фахівців, які досліджували булінг з педагогічної та психологічної точки зору можна виділити таких як А. Барліт, О. Костюк, О. Кравчук, Л. Лушпай, Н. Макаренко, І. Сидорук, С. Стельмах та інших. Дослідженнями булінгу як безпосередньо правової категорії займалися

Л. Гарашенко, О. Іваній, С. Кравцова, Н. Лесько, Б. Логвиненко, О. Мельничук, А. Шапкіна та інші.

Цікавим видається факт, що основні наукові дослідження булінгу припадають на період до законодавчого закріплення легітимного поняття булінгу та адміністративної відповідальності за його вчинення. Так, відповідно до положень Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» від 18.12.2018 № 2657-VIII, булінг (цькування) - це діяння (дії або бездіяльність) учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи та (або) такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого [2].

При цьому, з моменту прийняття даного Закону та по сьогоднішній день у наукових колах не існує комплексних правових досліджень, присвячених проблематиці булінгу. А. Барліт у своєму науковому дослідженні, присвяченому формам і методам подолання (мінімізації) соціально-педагогічної та психологічної проблеми булінгу в освітньому середовищі аналізує дефінітивну складову категорії «булінг» [3]. А. Король, при визначенні причин та наслідків явища булінгу, також звертає увагу на поняття булінгу [4]. Низка науковців розглядає булінг як прояв насильства, за яке винну особу має бути притягнуто до кримінальної відповідальності. Таких поглядів, зокрема, придержуються І. Лубенець у своєму дисертаційному дослідженні на тему «Насильство серед учнів загальноосвітніх навчальних закладів: кримінологічна характеристика та заходи запобігання» [5] та А. Джуська й В. Джуський, розглядаючи булінг як явище, яке спрямоване на порушення права дитини на повагу до її гідності [6].

Тобто, на сьогоднішній день не існує комплексного бачення категорії булінгу, як підстави притягнення винної особи до адміністративної відповідальності, у зв'язку з чим, вважаємо за доцільне здійснити ґрунтовний аналіз даної категорії.

Методологія дослідження

Мета статті - на основі сучасних загально-теоретичних наукових розробок визначити дефінітивну характеристику булінгу як юридичної категорії адміністративного права шляхом дослідження поглядів на вказане поняття та виокремлення притаманних йому ознак. Наукове дослідження проводилося за допомогою використання загальнонаукових, спеціально-наукових і спеціально-юридичних методів. Зокрема, булінг, завдяки методу аналізу, можна розглядати як соціальну, як правову, як психологічну або ж педагогічну проблему. Метод аналізу показав, що булінг як ціле передбачає його «розкладання» на такі частини як ознаки, кожна з яких із індивідуального, притаманного лише цій частині, боку розкриває та деталізує загальну категорію булінгу. За допомогою виокремлених ознак булінгу, з використанням методу синтезу, можна визначити дефініцію вказаного поняття. Системний метод використовувався при дослідженні явища булінгу як комплексної системи, що складається з низки взаємозалежних та взаємопов'язаних елементів. Застосування історичного методу дозволило визначити ґенезу булінгу як явища, процесу та діяльності, причини розвитку й поширення не лише на території України, а й у світі загалом. Формально-юридичний метод дозволив сформулювати авторське бачення правової категорії «булінг».

Результати дослідження

Наукові підходи до категорії «булінг»

Термін «булінг» англомовного походження. Зокрема, він походить від англійського дієслова «to bull», що фактично перекладається - «переслідувати, знущатися». Трансферуючи зазначений термін в українську термінологічну площину, його визначають як «процес», що передбачає здійснення дій, пов'язаних з переслідуванням, знущанням, залякуванням тощо. Синонімом англомовного поняття «булінг» є українська категорія «цькування», безпосередньо

через яку і розкривається зміст булінгу. У той же час, Словник української мови наголошує, що «цькувати - переслідувати кого-небудь різними нападами, наклепами і т. ін., знущатися з когось» [7, с. 259].

З приводу генези категорії «булінг» необхідно зазначити, що явище булінгу не є чимось новим для суспільства. Так, ще в 1910 році у Відні за ініціативою Зигмунда Фрейда, Альфреда Адлера та Вільгельма Штекеля відбувся перший конгрес на тему «Про суїцид, зокрема, про суїцид серед тих, хто навчається в середній школі». Головна сутність даного конгресу полягала у тому, що не можна звинувачувати школу за те, що в ній стільки насилля і за те, що діти чинять самогубство. Згідно позиції Зигмунда Фрейда, вина школи полягає в тому, що вона нічого не робить, аби хоч якось протистояти цій тенденції [8]. Аналізуючи вказане можна вести мову про те, що школа (в даному контексті) та заклади освіти (загалом) мають здійснювати правоосвітню та іншу діяльність з метою запобігання булінгу (як першопричини) та суїциду (як результату).

Автором першої публікації про шкільне цькування вважається К. Дьюкс, яка була апробована у 1905 році, тобто за п'ять років до вищезгаданого конгресу. Однак, більш ґрунтовні праці належать скандинавським і британським ученим, серед яких варто назвати наступних: Д. Олвеус, А. Пікас, Е. Роланд, П. Гайнеманн, В. Ортон, Д. Лейн, Е. Міллер, Д. Таттум та Е. Мунте [9]. В свою чергу, традиційно засновником зазначеного напрямку у сфері наукових досліджень вважають Д. Олвеуса, який у 1993 році випустив книгу під назвою «Булінг в школі: Що ми знаємо та що ми можемо зробити» [10]. В зазначеній книзі учений-психолог дав визначення булінгу та виокремив його види. Зокрема, науковець під булінгом розуміє негативне явище в шкільному середовищі, а також умисні дії, які неодноразово повторюються стосовно одного або декількох учнів іншим учнем або їх групою з метою заподіяння шкоди та створення певного (фізичного, емоційного тощо) дискомфорту [11, с. 496]. В свою чергу, автор зазначає, що булінг складається з трьох важливих компонентів: 1) систематичність здійснення (неодноразова повторюваність дій); 2) агресивність (негативні дії); 3) нерівність сторін (дисбаланс сил та можливостей). Інші іноземні науковці підтримують позицію трьохкомпонентності категорії «булінг», виділяючи навмисність нанесення шкоди; багаторазовість; відсутність балансу сил між злочинцем і жертвою [12, с. 219]. Дійсно, наведені складові доцільно вважаються невід'ємними характерними рисами булінгу, адже без них не можна говорити про булінг, як реальне соціально-негативне явище.

Щодо вітчизняних вчених та їх трактувань булінгу, то варто звернути увагу на наступні тлумачення. Зокрема, А. Король під булінгом розуміє повторювані, свідомі, навмисні та обдумані дії з наміром нашкодити, викликати страх шляхом погрози, агресією в подальшому [4, с. 17] А. Барліт визначає булінг як утиск, дискримінацію, цькування, що означають тривалий процес свідомого жорстокого ставлення (фізичного, психологічного тощо) з боку дитини або групи дітей по відношенню до іншої дитини або інших дітей [3, с. 44]. Отже, означені науковці характеризують поняття булінгу крізь призму таких понять як жорстокість, навмисність, утиск, дискримінація, приниження, психологічний вплив, фізична шкода. Звичайно, кожна із наведених рис тим або іншим чином притаманна булінгу, однак, сама сутність булінгу не розкривається крізь них. Вони виступають лише додатковими, тобто такими, що доповнюють основні ознаки булінгу.

І. Лубенець під булінгом у загальноосвітніх навчальних закладах розуміє умисні, прямі або опосередковані, переважно систематичні протиправні дії з боку учня (учнів) навчальних закладів, що спрямовані проти іншого учня (учнів) всупереч його (їх) волі, які виражаються у формі фізичного впливу (зокрема заподіяння тілесних ушкоджень, побої, мордування тощо) чи погрози застосування такого впливу або психічного впливу (погрози побиттям, відібрання речей, грошей, поширення ганебних відомостей тощо), обмежують її (їх) свободу волевиявлення або дій, наслідком яких є порушення прав на безпечне навчання, повагу, честь, гідність, майно, здоров'я або життя та спричинення фізичної, майнової, моральної, психічної шкоди учневі (учням) [5, с. 230-231]. Не дивлячись на те, що вказане визначення досить повно та структуровано розкриває категорію «булінг», необхідно звернути увагу на той факт, що булінг розглядається з точки зору кримінального права та криміналістики.

У даному контексті також доцільно висвітлити погляди А. Джуської та В. Джуського, які визначають, що подібним до катування поняттям є булінг та здійснюють порівняння цих понять.

Зокрема, на їх думку, взаємозв'язок катування та булінгу проявляється в наступному: 1) дії при булінгу дуже схожі, а іноді можуть бути й ідентичними до тих дій, які вчиняються при катуванні. До таких, зокрема, належать: завдання ударів по тілу, що спричиняє фізичний біль, застосування або погроза застосування поліетиленового пакета для позбавлення можливості дихати, різні посягання на статеву недоторканість особи, придушення, обливання холодною водою, нацьковування собак, примушування їсти неїстівні речовини тощо; 2) у кожному із випадків обов'язково настають наслідки у формі сильного фізичного болю та/або жорстокого морального страждання; 3) в обох випадках ми маємо суб'єктів-агресорів, які з метою досягнення своєї мети вчиняють щодо іншої особи дії у формі вербального, фізичного чи емоційного знущання; 4) і булер, і суб'єкт катування усвідомлюють, що їхні дії не відповідають загальноприйнятим у суспільстві (колективі) правилам поведінки, є навмисними, цілеспрямованими та суспільно небезпечними [6, с. 30; 13].

З огляду на зазначене можна зробити висновок, що автори також розглядають булінг у контексті кримінального права, певним чином прирівнюючи його до катування. Не можна не погодитись з наведеними обґрунтуваннями щодо подібності означених понять, однак у сучасній адміністративній доктрині сформоване відмінне бачення булінгу. Проте, окремі науковці схиляються до віднесення даного діяння під дію кримінально-правових норм.

Даному феномену можна знайти досить логічне обґрунтування. По-перше, необхідно підкреслити, що паралель між булінгом та кримінальним правом роблять саме науковці-правники, адже наукова спільнота в галузях, пов'язаних із психологією та педагогікою робить акцент саме на структурі відносин, які виникають під час булінгу, їх передумовах та причинно-наслідкових зв'язках, на учасниках булінгу та наслідках його вчинення для кожної із груп, які тим або іншим чином були пов'язані із процесом булінгу. По-друге, така тенденція віднесення булінгу до злочинних, тобто соціально небезпечних діянь, носить часовий характер, адже більшість наукових розробок, в яких робиться акцент на віднесенні булінгу до злочинних діянь оприлюднені до 2018 року, в якому безпосередньо відбулось нормативно-правове закріплення у національному законодавстві явища булінгу та юридичної відповідальності за його вчинення. По-третє, тлумачення булінгу як певного насилля впливає з кримінологічного трактування цього явища, що також вказує на часовий (так званий «дозаконодавчорегламентований») характер означених напрацювань. Не дивлячись на те, що на питаннях нормативно-правової регламентації вказаних аспектів ми детально зупинимось далі, у даному контексті доцільно підкреслити, що на сучасному етапі категорія «булінг» розкривається крізь призму цькування, аніж злочинного насилля. З вказаного випливає, що, на відмінну від насилля та катування, булінг носить не соціально небезпечний, а соціально-негативний характер. Відповідно, за його вчинення особу може бути притягнуто не до найвищого виду юридичної відповідальності - кримінальної, а до адміністративної. Однак, означені аспекти потребують більш ґрунтового аналізу та можуть стати предметом окремого наукового дослідження.

Особливості законодавчого регулювання булінгу

У 2018 році відбулося законодавче закріплення булінгу, у зв'язку з чим усі подальші наукові розробки лише дублювали легітимне трактування вказаного явища, не вносячи авторських пропозицій чи хоча б аналізу цього поняття. З метою логіки викладу матеріалу вбачаємо за доцільне також звернутись до нормативно-правового регулювання булінгу, а саме - його дефінітивної складової.

Так, на рівні законодавства термін «булінг» вперше вживається у Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» від 18.12.2018 № 2657-VIII. Згідно даного нормативно-правового акта, булінг (цькування) - це діяння (дії або бездіяльність) учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи та (або) такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого [2].

Зупинимось на наведеному трактуванні детальніше. Зокрема, аналізуючи легітимне поняття булінгу, відразу простежується його відмінність від традиційно прийнятої у наукових колах системі суб'єктів булінгу. Так, якщо науковці під час розкриття терміну «булінг»

схиляються до позиції, що булінг здійснюється безпосередньо учнями або студентами, то законодавець розширює коло суб'єктів, визначаючи, що його можуть здійснювати не лише учні (школярі, студенти), а всі учасники освітнього процесу.

В свою чергу, для того, щоб чітко визначити, хто підпадає під категорію «учасники освітнього процесу», необхідно звернутись до Закону України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII, в якому регламентовано, що учасниками освітнього процесу є: здобувачі освіти; педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники; батьки здобувачів освіти; фізичні особи, які провадять освітню діяльність; інші особи, передбачені спеціальними законами та залучені до освітнього процесу у порядку, що встановлюється закладом освіти [14]. Таким чином, з урахування дедуктивного підходу, можна стверджувати, що адміністративну відповідальність за вчинення булінгу можуть нести не лише учні та студенти (здобувачі освіти), а й учителі, викладачі та інші особи, які здійснюють освітню діяльність або певним чином залучені до освітнього процесу. Такий підхід законодавця є досить слушним, адже дозволяє належним чином врегулювати суспільні відносини одночасно між усіма учасниками освітнього середовища.

Ще однією особливістю законодавчого визначення булінгу є словосполучення «...внаслідок чого могла бути заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого». Така конструкція вказує, що при встановленні складу правопорушення та подальшому притягненні винної особи (булера) до адміністративної відповідальності не враховується причинно-наслідковий зв'язок між дією, що визначена як булінг, та шкодою, яка фактично була заподіяна такою дією. Має місце лише факт булінгу, тобто діянь, спрямованих на заподіяння шкоди психічному або фізичному здоров'ю потерпілого, незалежно від настання такої шкоди.

До всього вищевказаного необхідно додати, що булінг, хоча й виникає між двома учасниками освітнього процесу, проте, охоплює значно ширше коло суб'єктів. Зокрема, його учасниками, окрім особи (або групи осіб, які булять) та жертви (жертв) булінгу, виокремлюють також спостерігачів. До даної категорії осіб відносяться свідки булінгу, які своїми діями не сприяють та не перешкоджають його вчиненню. Необхідно підкреслити, що вони (спостерігачі), на відміну від кривдників, не нестимуть юридичну відповідальність за булінг, адже вони фактично не мають ніякого відношення до його вчинення. Крім того, як показує практика, зазначена категорія осіб з точки зору психології тяжіє до жертв булінгу. Не поглиблюючись у питання психічних наслідків булінгу для кожного з його учасників, визначимо, що булінг є соціально-негативним явищем у всіх його аспектах і проявах, адже впливає та шкодить всім, без виключення, учасникам освітнього процесу.

З огляду на запропоновану дефініцію булінгу, а також вищенаведені позиції, можна виокремити такі ознаки булінгу:

1) має соціально-негативний характер. Так, за своєю сутністю булінг є негативним явищем й фактичною небажаною діяльністю, тобто такою, що не викликає схвалення й заслуговує на осуд з боку соціуму (суспільства загалом та певного колективу в межах освітнього середовища зокрема). Він є проявом деструктивної поведінки особи (осіб), яка(і) його вчиняє(ють). При цьому, на відміну від діянь, за які законодавством передбачено кримінальну відповідальність, булінг не характеризується небезпечністю, адже не спричиняє істотну шкоду суспільним відносинам. З огляду на зазначене стає очевидним, що булінг є менш небезпечним, наприклад, у порівнянні з побоями, мордуванням й катуванням, що визначені нормами кримінального права, однак, також вважається явищем негативного характеру;

2) систематичність. Так, обов'язковою ознакою булінгу виступає систематичність вчинення діянь, тобто означене соціально-негативне явище має характеризуватися повторністю та регулярністю дій. Як показує аналіз судових справ, у разі вчинення діяння насильного характеру протягом двох разів, його не можна кваліфікувати як адміністративне правопорушення - булінг. В той же час, не підлягають під дану кваліфікацію також діяння, які були вчинені більш, аніж два рази, однак, протягом значного проміжку часу (зокрема, протягом навчального року). З цього випливає, що систематичність є вирішальною ознакою булінгу. До того ж варто зазначити, що саме вона виступає головною відмінністю булінгу від сварки. Дійсно, наведені вище діяння були визначені судами як сварка, яка не носить систематичний характер та виключає наявність булінгу. При цьому, принциповим видається те, що така систематичність має бути притаманна для булінгу між конкретними суб'єктами, тобто сторони мають бути незмінними. Перш за все необхідно розуміти, що мова йде безпосередньо про булера та жертву й не стосується

спостерігачів. При такій постановці питання можна зазначити, що учасники булінгу поділяються на дві групи: обов'язкові та факультативні. До обов'язкових учасників булінгу варто віднести булера (кривдника) та жертву (потерпілу особу), а до факультативних - спостерігачів;

3) умисел, навмисність. Діяння булера мають бути свідомими та обдуманими (продуманими). Він повинен усвідомлювати характер вчинених ним дій та передбачати можливі їх наслідки. Говорячи про наслідки булінгу треба розуміти, що мова йде як про можливість притягнення такої особи (або інших відповідальних осіб) до адміністративної відповідальності, так і про шкоду психічному або фізичному здоров'ю потерпілого. При цьому, як показують низка наукових досліджень, булінг, в окремих випадках, може виникати та вчинятись спонтанно, тобто без умислу. Звичайно, в даному випадку зазначену ознаку необхідно розкривати крізь призму систематичності, без якої будь-яке діяння не буде вважатись булінгом. За таких обставин можна стверджувати, що діяння, яке, хоча й почалось спонтанно, без умислу, в подальшому набуло ознаки систематичності буде вважати проявом булінгу;

4) образлива поведінка, яка має на меті принизити іншу особу (осіб). Особа, яка вчиняє булінг, в першу чергу, має на меті образити жертву, а тому її дії характеризуються презирством та зневагою до неї. В свою чергу, образливе ставлення може бути у формі фізичних, словесних, письмових та інших дій, зокрема, образливих жестах, висловлюваннях, принизливих рухах, штовханнях, розповсюдженні непристойних чуток тощо. Означений перелік не є вичерпним. При цьому, головною умовою віднесення конкретної дії до ознак булінгу є образа певної особи, яка робиться/висловлюється з метою приниження її честі та гідності;

5) негативний характер міжособистісних стосунків між учасниками. Між учасниками булінгу, а саме - булером та жертвою, завжди будуть відносини негативного характеру, що обумовлено самою сутністю булінгу, яка полягає у зневажливому ставленні до жертви з метою приниження її честі й гідності. Звичайно, за таких обставин про жодні дружні або, хоча б, нейтральні відносини не можна вести й мову, адже одна зі сторін стикається із систематичним умисним образливим цькуванням;

6) може проявлятися як у вчиненні активних дій, так і в утриманні від них (бездіяльність). Означена риса регламентована Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» від 18.12.2018 № 2657-VIII та визначається типовою ознакою булінгу, а саме - дії або бездіяльність кривдника, наслідком яких є заподіяння психічної та/або фізичної шкоди, приниження, страх, тривога, підпорядкування потерпілого інтересам кривдника, та/або спричинення соціальної ізоляції потерпілого [13];

7) наявність сторін. Вище ми визначили розподіл учасників булінгу на обов'язкові та факультативні. В свою чергу, обов'язковими учасниками є його сторони - булер або ж кривдник та жертва або потерпіла сторона. Саме ці дві категорії і відносяться до досліджуваної ознаки. Так, булер - це особа, яка здійснює діяння образливого характеру відносно жертви. В свою чергу, жертва - це особа, щодо якої вчиняють булінг;

8) є одностороннім. Тобто, одна сторона завжди виступає кривдником, інша - жертвою. У разі зміни ролей між кривдником та жертвою вчинення булінгу фактично виключається, адже невід'ємною його ознакою є односторонній характер цькування, знуцання;

9) нерівність учасників. Зміст вказаної ознаки полягає в тому, що кривдник може бути або фізично сильніший або старший за віком, авторитетніший, або кривдниками виступає група осіб відносно однієї особи або ж іншої групи осіб, молодших за віком. Тобто, булер завжди має фізично або психічно перевершувати жертву булінгу;

10) психологічний та/або фізичний тиск. Важливою ознакою виступає те, що булінг здійснюється з метою заподіяння жертві фізичної, моральної, психічної шкоди.

Доцільно вказати, що зазначений перелік ознак не є вичерпним та може варіюватись в залежності від виду булінгу, кількості його учасників тощо. Однак, на нашу думку, вищенаведений перелік можна визначити тими загальними (обов'язковими) ознаками, які розкривають зміст поняття «булінг» та завдяки яким безпосередньо можливо його ідентифікувати.

В свою чергу, додатковими ознаками булінгу можна визначити наступні: 1) наявність спостерігачів; 2) жорстокість; 3) дискримінація (гендерна, расова, культурна, етнічна тощо); 4) приниження; 5) агресія та інші, які деталізують та конкретизують загальні ознаки булінгу.

Висновки

Здійснивши дослідження дефінітивної характеристики булінгу як юридичної категорії адміністративного права можна запропонувати авторське розуміння булінгу, під яким варто розуміти соціально-негативне явище, яке проявляється у вчиненні систематичних, навмисних, образливих діянь, що зовнішньо виражаються у дії або бездіяльності, одним учасником освітнього процесу (групою таких осіб) - булером (кривдником), стосовно іншого (групи таких осіб) - потерпілої сторони (жертви), носять негативний характер та здійснюються з метою фізичного, психологічного, морального й економічного тиску та характеризуються нерівністю сторін.

Булінг характеризується низкою ознак, які доцільно поділяти на загальні (обов'язкові) та додаткові (факультативні). До першої групи доцільно відносити: соціально-негативний характер; систематичність; умисел, навмисність; образлива поведінка; негативний характер міжособистісних стосунків між учасниками; може проявлятися як у вчиненні активній дії, так і в утриманні від них; наявність сторін; односторонність; нерівність учасників; психологічний та/або фізичний тиск. До другої - наявність спостерігачів; жорстокість; дискримінація (гендерна, расова, культурна, етнічна тощо); приниження; агресія та інші ознаки.

Перелік літератури та джерел інформації

1. UNICEF in Ukraine. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/> (дата звернення 20.01.2020).
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню): Закон України від 18.12.2018 № 2657-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2019. № 5. Ст.33.
3. Барліт А. Форми і методи подолання (мінімізації) соціально-педагогічної та психологічної проблеми булінгу в освітньому середовищі. *Горизонти освіти*. 2012. №2. С. 44-46.
4. Король А. Причини та наслідки явища булінгу. *Відновне правосуддя України*. 2009. №1-2 (13). 190 с.
5. Лубенець І. Насильство серед учнів загальноосвітніх навчальних закладів: кримінологічна характеристика та заходи запобігання: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08; Київ, 2017. 266 с.
6. Джуська А., Джуський В. Булінг - порушення права дитини на повагу до її гідності. *Вчені записки ТНУ імені В. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2019. Том 30 (69). № 2. С. 26-33.
7. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970-1980. Том 11, 1980. С. 259.
8. Буллінг в Україні: куда звертатися за допомогою. URL: <https://www.ivetta.ua/bullying-v-ukraine-kuda-obrashhatsya-za-pomoshhu/> (дата звернення 20.01.2020).
9. Цькування в школі: вихід є завжди. URL: <https://osvita.ua/school/64220/> (дата звернення 23.01.2020).
10. Olweus D. (1993). *Bullying at school: What we know and what we can do*. Malden, MA: Blackwell Publishing, 140 pp.
11. Olweus D. Bully/victim problems in school: facts and intervention. *European Journal of Psychology of Education*. 1991. Vol. XII. 4. P. 495-510.
12. Bauman S. & Del Rio A. Pre service teachers' responses to bullying scenarios: Comparing physical, verbal, and relational bullying. *Journal of Educational Psychology*. 2006. № 98(1). P. 219-231.
13. Права людини. Булінг як форма насилля. URL: <https://vseosvita.ua/library/prava-ludini-buling-akforma-nasilla-107015.html> (дата звернення 23.01.2020).
14. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38-39. Ст.380.